

ЧЕРЕЗ ПЕВНИЙ ЧАС ведення слідства ще до офіційного висновку експертизи, стало з'ясовуватися, що ми маємо у даному випадку аварію з паро-водневим вибухом у реакторі. На вахту ми виїхали по тривозі, налаштувалися працювати до того часу, який визначають обставини. Коли стало відомо, що вахта наближається до кінця, порадилися з С. Шишковим – подальше ведення слідства доцільно доручити слідчому Прокуратури СРСР. С. Шишков по зв'язку "ВЧ" доповів Генеральному прокурору А. Рекунува. Через кілька днів приїхав слідчий з особливо важливих справ при Генеральному прокурорі М. Восковцев. Йому передали два вагони томи слідчих матеріалів. Це вже дещо, хоч значний обсяг роботи ще потрібно було виконати. Надали йому для допомоги декілька кваліфікованих слідчих. У нас з ним склалися добрі стосунки і я, повернувшись у Київ до виконання своїх звичайних обов'язків, допомагав йому у роботі чим міг. Восковцев у свій час працював у м. Обнінську, де досить тривалий час діє перша у Союзі АЕС, був обізнаний в атомній енергетиці. Наполягав на передачі слідства у Прокуратуру СРСР я і тому, що ЧАЕС – об'єкт союзний, підпорядкована Міненерго СРСР, а в ньому - ВО "Союзатоменерго". В Урядовій комісії міністерство представляв А. Майорець. Згодом у спеціальному журналі "Социалистическая законность" надрукував методику "Работа следственной группы в зоне аварии на АЕС".

Ніхто у країні не був готовий до атомної аварії такого типу і подолання її наслідків. Ніхто, навіть Міненерго СРСР та колектив ЧАЕС. Першими у боротьбу з вогнем у 4-му енергоблоці вступили пожежні. Перемагли, і всі загинули... Очевидно, що не усвідомлювали вони, в яке пекло йдуть. Радіація сягала над реактором безліч рентгенів. А якби усвідомлювали...?!

На третій день після аварії голова УК Б. Щербина, прибувши в Чорнобиль невідкладно, незахищений від радіації, пішов під реактор вивчати обстановку. Запропонував, щоб пожежники погасили вогнище у реакторі водою і пожежозахисними сумішами. Таке гасити водою...?! Пожежники й так вже вилили багато води у реактор, яка перетворилася в маси радіаційної пари, розсіялася атмосферними потоками на великій території. Щербина, одержавши високі дози опромінення, хворів і помер. Та ось до Чорнобиля прибув академік В. Легасов із Всесоюзного інституту атомної енергетики, облетів на вертольоті, побачив розпечену до кольору сонця серцевину реактора, приписав точні рецепти. Шкода, що ми цю людину вже ніколи не зустрінемо на нашій Голубій Планеті. Кожне його слово, кожна думка формулювалися чітко, йшли від високого й мудрого інтелекту вченого. Повернувшись до Москви, в інтерв'ю одній із газет він висловився, що сьогодні є потреба не людину захищати від техніки, а техніку від людини. Нерозумно було б, – продовжував він - відмовитися від досягнень людського генію. Потрібно тільки зробити такі висновки: по-перше, правильно розуміти вплив серйозних машин і видів техніки на навколишнє середовище; по-друге, виробити систему взаємодії людини з машиною, – сказав, підсумовуючи.

Першочергово він запропонував закидати в провал реактора пісок, змішаний із бором, потім мармурові і доломітні крихти і, на завершення, подрібнений свинець. Нічого цього під рукою у Зоні не було, навіть кар'єр піщаник довелось копати. Замовили у Кузнецовську цистерну бору. У дорозі автоцистерна перекинулася, бор витік. Привезли з Вінниці, а такий дорожній час спливав. Згодом свинець знайшли аж у Сімферополі, крихти кам'яні – ще десь здалеку. Спочатку вертольотчики літали над реактором у незахищених машинах, і вантаж викидали через відкритий вхідний люк. Згодом екіпажі захистили, контейнер із вантажем причіпляли на довгому фалі, який у потрібний момент автоматично від'єднувався від вертольота. Точність попадань значно підвищилася. То вже потім екіпажі вертольотів захистили, а як перші?.. Нераціонально використовувалася воєнна техніка. Сьогодні пошлють до реактора бронетранспортери, зроблять їх "брудними", радіоактивними. Завтра посилають іншу і так далі.

При евакуації населення Прип'яті і району автобуси заїжджали в Зону і поверталися до Києва і до інших пунктів призначення із радіаційним брудом, особливо на колесах. Наступного дня без належної дезактивації йшли на маршрути перевозити людей. Цим здебільшого було обумовлено підвищення радіаційного

фону далеко за Зоною. Доцільно було б це провести по-іншому. Правда, на той час ще й межі Зони не були визначені, були відсутні охорона і контроль.

Просинаюся вночі від гуркоту великої кількості вантажних автомашин. Вранці на центральній вулиці Чорнобиля вишикувалися декілька сотень бурових установок нафторозвідки із Івано-Франківської, Сумської, Чернігівської, Полтавської областей. А використано у ділі лише декілька із них, при розвідці траси тунелю під реактор. У Зоні зустрічався автотранспорт не тільки із усієї України, але й із віддалених областей Росії.

Ще згодом просинаюся вночі – у Чорнобиль втягується колона тривісних ЗІЛів із цистернами. Їх привезли моряки Північного ВМФ із рідиною, якою дезактивують атомні підводні човни після повернення із плаваних. Перед від'їздом із Зони удалося мені організувати дезактивацію службового автомобіля цією рідиною. Після обробки радіація – близько нуля. Повернувшись до Києва, приїжджу ранком на роботу, а автомашину "виселили" із гаража: "світиться" від радіації. Невдовзі відправили до Закарпаття "вивітруватися" – там немає радіації. Від безалаберного використання залишилися у Зоні п'ять "брудних" автомобілів Прокура-

БЕЗ ГРИФУ «ТАЄМНО»

МІФИ І РЕАЛЬНОСТЬ

Чорнобиль. Фото із залу суду 1987 р.

Чорнобилі. Не всі, хто був у Чорнобиль – ліквідатори. Тому і з'явилося поняття – лже-ліквідатор. Декілька разів за розпорядженням уряду змінювалися посвідчення, а від лжеліквідаторів не звільнилися. Видача підставного посвідчення – це складний правовий акт. Тому переконаний, що МНС України доцільно було б продовжити роботу з усунення лжеліквідаторів. Залучити пенсіонерів – працівників органів прокуратури і суду. До того ж, лжеліквідатори великих грошей державі коштують.

Пізно ввечері Урядова комісія обговорювала архіважливе завдання – відкачку із басейна – барботера під пошкодженим реактором 5 тис. м.куб. води з високим вмістом радіоактивного плутонію. Це – найбільша небезпека після вибуху. При досягненні температури критичної межі у реакторі, закиданому піском та ін., його активне тіло могло зруйнувати п'ятиметровий бетонний фундамент і упасти у воду. (Температура у реакторі наростала – щоденно на 200°). Тоді б стався немінучий парорадіаційний вибух, який не залишив би нічого живого у радіусі понад 200 км. Повернувшись у прокуратуру і приклавши лінійку до карти, взявся за голув... В операції були задіяні сили чотирьох союзних міністерств: Мінвуглепром, Мінсередмаш, Мінтрансбуд, Мінгеологія. Йшли останні важливі узгодження і погодження, перевірки готовності перед битвою.

ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ

тури УРСР. А скільки всього, іншої техніки – ніхто не рахував? Прокурор республіки звернувся до Прокуратури СРСР про поповнення втрат автотранспорту. Резолюція Генерального прокурора – начальника АГУ: "т. Бородин, передайте хаткам, пусть не будут такими хитрыми" (!?)

Не дивлячись на те, що Чорнобиль був схожий на місто в облозі, переповнений військовими і чиновниками, а перші дні навіть медпункта для членів УК не було, ніде було купити щось поїсти.

Чи отримувала Урядова комісія необхідну допомогу у роботі з подолання наслідків аварії? Лише кілька прикладів. Довірливі стосунки склалися у мене з начальником спецчастини ЧАЕС – відставним полковником Радянської Армії. Одного разу він повідомив, що за указівкою Майорця на станції вилучено деякі документи, які можливо знадобляться УК і слідству. Я доповів Шишкову, а той - Силаєву. Працівники органів КДБ відібрали документи у Жулянах, біля літака Міністерства, з працюючими до вильоту гвинтами. Іншого разу Майорець одержав від УК доручення представити проект ЧАЕС. Наступного дня він приніс. Геолог, який керував роботами по проходці тунелю, узявши проект в руки, вилітає неспрокольтими словами. Адаже проект був Смоленської, а не Чорнобильської станції. Вони – однотипні, але геологія ґрунту під ними – різна. Якось Майорцю доручили, щоб його підлеглі знеструмували 4-й блок. Через декілька днів у тунелі виникла пожежа силового кабелю 4-го блока. З'ясувалося, що завдання не виконано, лише ґрунтом засипано тунель.

Коли значно знизився рівень радіації, у Чорнобиль зачастили із Москви та Києва візитери для надання допомоги? В основному були ті, кого послали компетентні органи, хто дійсно знадобився: брав участь у подоланні наслідків аварії. Та багато й лже-ліквідаторів: заїхав на годину-другу – і вже ліквідатор. Багато чорнобильських посвідчень на підроблених, фальшивих документах. Особливо суди дуже багато приймають рішення про підтвердження факту знаходження у

Обстановка не чекала. І ось у цей важливий час покликали Силаєва до телефону. Дзвонив В. Щербинський, спликло хвилин 15. Почали, знову дзвінок М. Рижкова, ще сплигло 20-25 хвилин. Коли подзвонив М. Горбачов, Силаєв сказав, що розмова, очевидно, буде тривалою, переніс засідання на 7 годину ранку. Зрозуміло, що ці високопоставлені особи хотіли мати найсвіжішу інформацію з перших рук. Але... Слава Богу, все вирішилося: вночі почали відкачку води. Знайдемо засіб зниження температури у реакторі. І так, крок за кроком, долалися одна за одною небезпеки.

Слід відзначити, що науковці АН УРСР та ще якіхось науково-дослідних установ жодної допомоги Урядовій комісії не надали. Об'єктивно вони й не володіли для цього теоретичними розробками та технологією використання атомних матеріалів в енергетичній. Володіла такими розробками монополією Москва. Всі АЕС Союзу були зацентровані на Міненерго СРСР. Після аварії науковці АН України багато що зробили для здійснення радіаційного контролю за територіями, які постраждали від аварії.

У роботі вчених і практиків, медиків-радіологів – мало досвідчених, адже провадилася вона, в основному, за Зоною. Тільки після Чорнобильської катастрофи в Україні створено радіологічний центр, він також потерпає, як і вся медицина сьогодні.

Перебування у Зоні аварії створювало певну загрозу для організму людини. Звичайно, залежно від відстані до епіцентра вибуху. Про трагедію чорнобильських пожежних – усім відомо. Жаль до серцевого болю солдатів Радянської Армії строкової служби, які зовсім незахищені, тільки у байових рукавицях ходили підбирати уламки радіоактивного графіту і уранового палива, розкиданого під час вибуху у реакторі. Термін перебування – хвилини, а то й півхвилини. Візьми та кинь у металевий контейнер. Зразу ж за 30-км зоною – демобілізація. Для багатьох із них це закінчилося плачевно. Низький ім узліздя і подяка. Те, що не змогла зробити вітчизняна й зарубіжна техніка, вико-

нали солдати. Іншого вирішення проблеми не знайшли.

Якось до прокуратури звернувся майор міліції за санкціями на примусове виселення з 30-ти км зони тих, хто не бажав зробити це добровільно. У заготовлених бланках прізвища й місце проживання – відсутні. Нагадую йому про законність, і про те, на що він штовхає мене. Він розповів, що вже відвідав Янів, Великий і Малий Корогоди, Чистоголівку, та ін. села. Список не встиг скласти. Установлений дозиметричний службою час минав. Старенький автобус ПАЗ мало захищає від радіації. Знову належить їхати туди, і тим же транспортом. Іншого немає.

Глянув на карту – села всі на безпосередній відстані від АЕС. Дав санкції, з врахуванням екстремальних обставин. Переконав його узяти з собою мед. працівників. Адаже справу доведеться мати із старими й хворими. Він відповів, що вже запрошував мед. працівників, вони відмовилися, і більше запрошувати не буде. Старі люди привітно зустрічали, а відселення відмовлялися, лише просили звичних ліків: валідолу, волокардін, ліків від шлункових недугів тощо. Він обіцяв привезти. Подумалося, що тут щось не узгоджується з клятвою Гіппократа.

Подзвонив терміново прокурору області Ю. Антоненку. На другий день виїхала загальнообов'язкова постанова Київського облвиконкому про обов'язкове відселення із Зони. Санкція прокурора віднині не потрібна. Багато жителів-

старожилів так і залишилися на насиджених місцях. Дехто навіть сторіччя зустрів у Зоні. Це ще раз стверджує те, що старий організм більш стійкіший до радіації, ніж молодий, особливо дитячий.

Небезпека підстерігала там, де її ніхто не чекав. Якось військовий на шосе Чорнобиль - ЧАЕС випадково знайшли обмежену ділянку з високою радіацією. Як не шукали, джерело випромінювання відшукати не вдалося. Всім людям, хто проїздив там, порекомендували перетинати це місце на максимальній швидкості. Потім зняли і переклали асфальт. З першого дня перебування контролювалася радіаційна обстановка у нашій тимчасовій резиденції – прокуратурі району. При першій перевірці з'ясувалося, що кабінет прокурора найнебезпечніший, а той кабінет, що я обрав собі – найбрудніший. Справа у тому, що цей кабінет: зорієнтований на північний захід, тобто на АЕС, а кабінет прокурора – на південний схід від станції.

Отримали високі дози опромінення у Зоні заступники міністра внутрішніх справ УРСР Бердов і Вошкін. Бердов передчасно помер, а Вошкін тяжко хворів. Мій безпосередній московський начальник Шишков, у 1941 р. беззусим лейтенантом у боях за Москву втратив руку, а потім переніс інфаркт. Через деякий час після повернення із Чорнобиля помер. Кажуть, що радіація поразиває у людини у першу чергу нездорові органи.

Трагічна подія сталася із слідчим М. Восковцевим. Майже незахищеним він пішов вилучати із підвала управління ЧАЕС у Прип'яті оригінали документів на експерименти, що призвели до вибуху. Тільки випадок урятував йому життя. Поїхав у Москву для доповіді й продовження відрядження. Вночі швидка допомога доставила його з квартири в 6-ту клініку. Там терміново зробили операцію – бета-нукліди пропалили дві язви шлунку. Сильний організм дозволив йому поправитися і закінчити слідство.

Двічі довелось і мені побувати у зоні високої радіації. Перший раз їздив для контролю за захороненням диспетчера Шишенка із лікарні в Прип'яті на цвинтарі с. Чистоголівка (5 км від ЧАЕС). Для чого? Щоб була витримана технологія захоронення померлого від гострої променевої хвороби. Вдруге – за завданням І. Силаєва з працівником КДБ СРСР, вивчав можливість евакуації з машинного залу 4-го блока пересувної лабораторії ХЕМЗ, з якою приїхали із Харкова для дослідження вібрації турбін. І не тому, що вона коштувала понад 100 тис. доларів, а сподіваюся, щось розшифрувати на приладах. Працівники АЕС порадили не займатися цим – надвисока радіація пошкодила прилади. Після доповіді Силаєв погодився з ними. Перший раз їздив на звичайному автобусі, а другий – на воєнному бронетранспортері. Його броня знижує рівень радіації на 50 відсотків.

Яків НАГНОЙНИЙ,
державний радник юстиції 2 класу
кандидат юридичних наук,
м.Київ.

(Закінчення буде)